

**TARİH - EDEBİYAT İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR
DEVİRİN ELEŞTİREL PANORAMASI:
ABDÜLHAMİT DÜŞERKEN**

*Yakup ÇELİK**

ÖZET

Nahit Sırrı Örik Abdülhamit Düşerken romanında, çocukluk yıllarında tanıdığı olduğu, yakın dönem Türk tarihinin önemli gelişmelerini, merkezinde aşkın bulunduğu olaylar çevresinde kurgulamıştır. Yazar; bir devrin panoraması olarak adlandırabileceğimiz romanında, olaylara, insanların tavırlarını, davranışlarını eleştirel tarzda değerlendiren bir açı ile yaklaşmaktadır. İttihat ve Terakki'nin henüz ülkeyi yönetecek kadroya sahip bulunmadığı, Abdülhamit'in yalnızlığı, devlet kadrolarının güç ve iktidar savaşı içinde bulunması kurgunun verdiği imkanlar çevresinde vurgulanır. Nahit Sırrı Örik, bir dönemin panoramasını Nimet ile Şefik arasındaki aşkla bütünleştirme yoluna gider. Çünkü, bu aşkın çerçevesine girenler ülkeyi yöneten insanlardır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhamit Düşerken, Nahit Sırrı Örik, Tarihsel Roman, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki

**THE CRITICAL PANORAMA OF AN ERA IN THE
CONTEXT OF THE RELATION BETWEEN HISTORY
AND LITERATURE: THE FALL OF ABDÜLHAMİT**

ABSTRACT

In his novel, 'Abdülhamit Düşerken', Nahit Sırrı Örik, fictionalizes important developments in late Turkish History, which he witnessed during his childhood, within

* Doç. Dr., Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Bölümü, ycelik@baskent.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

the scope of events at the center of which stood love. In this novel that we can denominate as the panorama of an era, the author approaches to the event, attitudes of manners and behaviors with a critical style. It is emphasized within the possibilities of the fiction that İttihat and Terakki still doesn't have the staff that will rule the country; the loneliness of Abdülhamit and that government staff are in a war of power and status. Nahit Sırrı Örik tries to unify the panorama of an era and the love affair between Nimet and Şefik as within the frame of this love affair are the people who govern the country.

Key Words: Abdülhamit Düşerken, Nahit Sırrı Örik, Historical Novel, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki..

Giriş

Romancının kurguyu oluştururken tarihten yararlanması iki yolla olmaktadır. Bunlardan birincisinde romancı, tarih belgelerini ve yazılmış tarih kitaplarını inceler, onların üzerine kendi kurgusunu yerleştirir. Diğerinde romancı, yaşadığı dönemin tarih kapsamında değerlendirilebilecek olaylarını, bir kurgu ile birleştirerek dikkatlere sunar. Ancak unutulmamalıdır ki, yazılmış tarihler de sübjektif karakterlidir, kurguya dayalı bir yapı arz ederler. Bu bakımdan Edward Hallett Carr, "tarih nedir?" sorusunu "*Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog*"(1994: 37) şeklinde tanımlar. Tarihçi, dünya görüşü, hayata bakış tarzını tarihsel olayları anlatırken yazdıklarının içerisine sindirmekten kurtulamaz. Ancak yazdıklarının gerçekliği ifade ettiği iddiasındadır. Buna karşın aydınlatılmamış ayrıntılar üzerinde duran romancının böyle bir iddiası yoktur. "*Tarihsel gerçeklik önce tarihçinin, yani tarihsel olayları kaydeden kişinin yorumuna, değerlendirmesine tabi tutulur. İnsanlar, tarihsel gerçeklikleri, olayları kaydeden tarihçinin yorumlarına göre izlemek durumundadırlar. Yani tarihsel olaylar bir bakıma sübjektif karakterlidir. İlk elde erozyona uğrayan tarih, tarihî roman aşamasında kurgu denilen ikinci bir değişime girer. Roman yazarı, tarihçinin malzemesini alır, muhayyilesinde yoğurarak, bilinmeyenler üzerine de bir kurgu oluşturarak, tarih malzemesini yeniden insanların dikkatlerine sunar. Yazar, tarihsel gerçekliğin üzerine, tarihsel olmayan kurguya dayalı insan faktörünü ve*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

onun yine tarihe konu olmayacak çevresini yerleştirerek eserini meydana getirir." (Çelik, 2007: 110).

II. Abdülhamit döneminin son yılları ile İttihat ve Terakki'nin ilk yıllarını konu edinen Abdülhamit Düşerken romanında Nahit Sırrı Örik, çocukluk yıllarında tanıdığı olduğu tarih kapsamında değerlendirilebilecek olayları kurgulamaktadır. 22 Mayıs 1895 doğumlu olan Nahit Sırrı'nın babası "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den mezun, II. Abdülhamit dönemi Maarif Nezareti mektupçularından, Mabeyn-i Hümayun Cenâb-ı Mülûkâne mütercimlerinden, Hukuk Mektebi hocası, Rûsûmât Müdür-i Umumiliğinden emekli, ayrıca Shakespeare'den iki oyun çevirmiş olan Örik Ağasızâde Hasan Sırrı Bey"dir. (Yılmaz; 2006:23). Yazarın yaşı ve babasının görevleri, bize, çocukluk yıllarındaki izlenimlerinden çok babasından duyduklarının etkin kaynak olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Nahit Sırrı'nın tarihi anlatmaktan çok, kendi çağına tanıklık ettiğini düşünebiliriz. Ancak romanda, II. Abdülhamit'i düşündürme yoluyla naklettiği I. Meşrutiyet yılları, tarih anlatımı açısından farklı bir çerçevede değerlendirilebilir.

Bir Devrin Romanı - Abdülhamit Düşerken

Nahit Sırrı Örik'in romanın sonundaki notuna göre *Abdülhamit Düşerken* adlı romanın yazılması 1946'da sona ermiştir. Eserin kitap olarak yayımlanması ise 1956'da olmuştur. II. Abdülhamit dönemini öncesi ve sonrasıyla sorgulayan roman; dönemin paşalarından birinin kızı ve İttihat Terakki'nin hürsına yenik düşmüş bir subayının ilişkileri çevresinde kurgulanmaktadır. Romanda kurgulanmış şahısların dışında II. Abdülhamit, Arap İzzet Paşa, Servet-i Fünun dönemi romancılarından Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Talât Paşa, Mahmut Şevket Paşa gibi yakın dönem tarihimizin önemli isimleri, II. Abdülhamit döneminin önemli paşaları da yer almaktadır. Romanda, isimlerinden, kurgu ile ilgisi olmaksızın bahsedilen dönemin önemli şahsiyetleri de bulunmaktadır.

Nahit Sırrı'nın kurgusunu bir tarihçinin görüşü olarak ele almanın yanlış olacağını söyleyen Sevim Kantarcıoğlu, yazarın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

1908 -1909 arasındaki bir dönemi incelediğini ve özellikle ahlaki çöküntüyü vurguladığını; bu çerçevede Abdülhamit'i, İttihat ve Terakki'yi yorumladığını belirtmektedir. Bu bakımdan da *Abdülhamit Düşerken*'in "saf bir tarihi roman" olarak tanımlar: "... *Abdülhamit Düşerken*'i geleneksel roman kategorileri ile yaratılmış dar anlamda saf bir tarihi roman olarak değerlendirmek yerinde olur. Eserde Osmanlı tarihinde ve yakınçağ tarihimizde kritik bir dönem ve o dönemin sosyal aktörleri estetik bur kurgu içinde ve Örik'in perspektifine uygun olarak yerlerini almışlardır" (2008: 162).

Nahit Sırrı Örik, 10 Temmuz 1908'den 31 Mart 1909'a kadar olan yakın tarihimizin çok önemli bir sürecini çeşitli sorgulamalar süzgecinden geçirerek dikkatlere sunmaktadır. *Abdülhamit Düşerken* isimli roman, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü hazırlayan sosyal, politik ve kurumsal nedenleri bir aşk kurgusu çevresinde irdelemektedir. Yazar, bu döneme ait düşüncelerini ve dönemin tarihsel olaylarını ortaya koyarken, roman kişilerinin hareketlerinin arkasındaki psikolojik ve sosyolojik nedenleri, çıkar kaygılarını, endişelerini de dikkatlere sunar; kişilerin davranışlarını yönlendirirken değerleri duyma noktasındaki çelişkilerini sergiler. Bir bakıma, söylemek istediklerini, kişilerin bu iç tahlillerinin arkasından aksettirir.

Fethi Naci, romanda, Nahit Sırrı'nın bir dönemi yansıtırken Abdülhamit ve Hareket Ordusunun gelişini haklı göstermeye çalıştığını belirtmektedir: "*Nahit Sırrı Örik'in tutumu, İkinci Meşrutiyet'ten, İttihat ve Terakki'den, Sultan Hamit'ten söz açan öteki romancıların tutumuna hiç mi hiç benzemiyor. İttihat ve Terakki'nin zorbalığına karşı çıkıyorlardı ama hiçbirinin aklından 31 Mart'ı sevimli göstermek ya da Sultan Hamid'i tutmak geçmiyordu; oysa Sultan Hamid'in kafası da gönlü de Sultan hamit'ten yana.*" (2002:231). Bu konuda II. Abdülhamit ile ilgili bölümde de belirteceğimiz üzere, yazarın Abdülhamit'i desteklemek gibi bir düşüncesi yoktur. Çevresinde güvenebileceği kimsenin bulunmadığı, güçlü ancak yalnız bir insan olduğu, dönemi anlatan bütün romanların ortak görüşüdür. Nahit Sırrı, II. Abdülhamit'in, Hareket Ordusunun durdurulması konusunda Şefik'in getirdiği teklif karşısındaki tavrını da, Millî duyarlılıktan değil, kan dökülmesini istememesiyle ve Şefik'e tam olarak güvenmemesi olarak tanımlamaktadır. Yazarın çoğu kez, koca imparatorun düştüğü durumun acı verici olduğunu, hangi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

tip insanların elinde oyuncak olduğunu sunarak anlatmaya çalıştığını da söyleyebiliriz.

Romanda kişisel duygular, ilişkiler, insanların yapıp-etmelerini yönlendiren değerler tarihsel olayların daha önündedir. Bir bakıma tarihteki önemli olayların arkasında insani davranışların, duyguların, önlenemez hırsların payı dikkatlere sunulmaktadır. Daha doğrusu Osmanlının çöküşündeki çürümüşlüğüne insana sirayet etmiş bütünlüğünün ne kadar vahim olduğu sezdirilmektedir.

İhanetlerle Baş Başa - Yalnız Adam II. Abdülhamit

Roman, Abdülhamit'in İzzet Paşa ile dertleşmesi ile başlamaktadır. Abdülhamit her kimi iş başına getirmişse ihanet görmüş, daha doğrusu İttihat ve Terakki ile birlikte, güvendiği ve yetki verdiği her insan kendi aleyhine bir kampanyanın içinde olmuştur. İzzet Paşa, Padişah'ın ihanetler karşısındaki duruşunun, "Şu birkaç gün içinde Şevketli on yıl ihtiyarladı!" (s. 8) sözleriyle, dayanılmaz boyuta ulaştığını dile getirmektedir. Şartlar Abdülhamit'i Meşrutiyet'i ilan etmeye zorlamaktadır. Kanunuesası'nın tekrar uygulanması istenmektedir. Burada İzzet Paşa'nın Abdülmecit döneminde Tanzimat'ın hangi şartlar altında ilan edildiğini, Reşit Paşa'nın durumunu ve Abdülmecit'in her şeyi kabul etmek zorunda kalışını bir hikâye çevresinde anlattığını görmekteyiz. Yazar, Tanzimat'ın ilanı ile Meşrutiyet'in ilanını karşılaştırmaya, kurgu içerisinde bundan daha iyi bir çözüm bulamazdı. Abdülmecit, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın tecavüzünden devleti korumak için Tanzimat'ı ilan etmiştir. Hayri Efendi tarafından da, her şey yoluna girdikten sonra tekrar padişah hükümlerine geçilir sözüyle ikna edilmiştir. II. Meşrutiyet'in Hayri Efendisi de İzzet Paşa'dır. Bir bakıma Abdülmecit'e yapılan teklifin aynısıyla karşılaşmaktadır Abdülhamit.

Nahit Sırrı Örik, Abdülhamit'e geçmişe dair düşüncelerini ve yaşadığı günün şartlarını karşılaştırarak Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadar geçen süre içerisinde gelişen tarihi olayları, kurgudaki II. Abdülhamit yorumuyla sunmaktadır. Tanzimat'tan sonra

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

padişah bir daha verdiklerini geriye alamamıştır. Kendisi tahta çıktıktan hemen sonra çıkan 93 Harbi'nin felaketlerinin ardından meclisi kapatmış, karşı çıkanları da "*çil yavrusu gibi*" dağıtmıştır. O zamanki zorlukları, henüz 35 yaşında, genç bir padişah iken yapmıştır. Şu anda, sırtında 32 yıllık saltanatın yükü bulunmaktadır:

"Artık o eski insan, kendisini ömür boyu sadrazam olmuş sanan burnu havada Mithat Paşa'yı, ellerini hiç kanatmaksızın, ince bir cam bardak gibi kırıveren güçlü ve öfkeli Padişah değildi." (Sander Yayınları, İstanbul 1976, s. 10).

Bu satırlar, Abdülhamit'in saltanatta iken gücünün boyutlarını ortaya koymaktadır. Makedonya'dan gelen sesler yükselmiş, tahtta rahat oturamaz duruma gelmiştir. Bu tereddüt anından çabuk sıyrılan Abdülhamit, I. Meşrutiyet'i de tahta ilk çıktığı dönemde kendisinin kabul ettiğini; ancak uygulamada karşılaşılan zorluklar yüzünden vazgeçildiğini, şu anda şartların olgunlaştığını ve Meşrutiyet'i yeniden uygulamaya koyduğunu İzzet Paşa'ya bildirir.

Abdülhamit'in Meşrutiyet'i nasıl ilan ettiğinin anlatıldığı romanın bu kısmında; Padişah kurnaz, temkinli, geleceği hesaplayan, düşünerek ve karşılaştırarak karar veren, dolaylı yapıp-etmelerle davranışlarını yönlendiren bir insan olarak karşımıza çıkarılır.

Nahit Sırrı Örik, Abdülhamit'i kişilik özellikleri, saraydaki konumu ve yakın çevresiyle anlattıktan sonra İzzet Paşa, Sait Paşa gibi dönemin önde gelen devlet adamlarını tanıtır. Yazarın bu paşaları kişilik özellikleriyle tanıtmaması, dönemin devlet işlerinin yürütülmesinde liyakatin değil, padişaha yakınlığın geçerli olduğunu vurgulamak endişesinden kaynaklanmaktadır. İzzet Paşa için kullandığı bu sözler bizi doğrular niteliktedir:

"... saltanatın son yıllarında bütün ülkenin en nüfuzlu adamı mevkiine yükselttiği... Padişah, Frenklerce "Küçük Sultan" denen bu Şamlı vezire karşı halkın ne kadar büyük ve korkunç bir kin beslediğini, kendisinden yarım onun kellesini bile isteyebileceklerini..." (s. 10-11).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Bu satırlar, devlet yönetiminde samimiyetin, doğruların, gerçeklerin hep göz ardı edilerek işlerin yürütüldüğünü göstermektedir. Nihayet, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra İzzet Paşa'nın hakkında yazılanlardan sonra, Büyükkada'daki köşkün- den Çanakkale'ye, oradan da "elinde Hicaz demiryolunun Medine'ye kadar varışı dolayısıyla yapılacak açılış töreni için gittiğini bildiren bir Padişah buyruğu" bulunduğu için rahatça yurt dışına kaçmıştır. Ya- zar bu durumu, Padişah'ın yakın çevresini ezdirmek istememesi tarzında yorumlamaktadır. Padişah, halkıyla veziri arasındaki iliş- kilerin bozukluğunu bilmesine rağmen gereğini yapmamaktadır.

Abdülhamit'in bu yıllarda içerisinde düştüğü aciz duru- mun bir ifadesini de Nimet ile Şefik arasındaki bir konuşma tam anlamıyla yansıtır:

"-Ahmet Rıza Beyle Talât, beraber Meclisten ara- baya binip Yıldız'a gittiler. Kâmil Paşanın ittifaka yakın bir ekseriyetle ademi itimat reyî aldığını söyleyip sada- retin Hüseyin Hilmi Paşaya tevcih edilmesini isteye- cekler. Hünkâr tabii kabul edecektir.

Genç kadın bir an 'Zavallı Sultan Hamit! Koca Pa- dişahı elinizde bir kuklaya çevirdiniz!' diye düşündü. Sonra geçmişle ilgili duygu ve düşüncelerinden bir kere daha sıyrılarak bugüne, günün çıkarlarına dönüp, sordu:

- Son içtimada ve sadrazamın düşmesinde de tesirin oldu, değil mi?" (s. 173-174).

Bu satırlar, o yıla kadar otuz iki yıla hükmetmiş bir cihan padişahının aczini, artık gücünü kaybettiğini göstermektedir.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabinesini oluştururken Adliye Nazırlığı görevine getirdiği Manyasi Zade'nin çok hastalanması, hatta ölecek olması; Nimet'in de teşvikleriyle Şefik'in nazırlığının gündeme getirilmesi görüşmeleri esnasında Hüseyin Hilmi Bey'in iç muhasebesi şeklinde nakledilen satırlar hem Abdülhamit'in o yıllardaki durumunu hem de devlet adamlığı sorumluluğunun hangi seviyelere düştüğünü göstermesi bakımından önemlidir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

“... bu binbaşılıktan yeni ayrılmış, devletin yeni ve eski yasa ve tüzüklerini –doğal olarak- bilmeyen, yaşı da daha otuz beşe varmamış delikanlıyı Adliye nazırlığı için Sultan Hamit’e önermek bir mesele idi. Gerçi o celâlli Padişah şimdi her şeye boyun eğiyor, gözlerine düşünceler dolarak, zihninde bir an içinde nice sakınca canlanırken köpürmek istedikten sonra tereddütlere düşüp gevşeyerek, her şeye ‘Peki’ ve ‘Olur!’ diyor, ‘Münasip’ diyordu.” (s. 179).

Abdülhamit’i 1876’dan itibaren tanıyan bir Paşa’nın bu değerlendirmesi, padişahın II. Meşrutiyet dönemindeki güçsüzlüğünün ve duyarsızlığının da göstergesi durumundadır.

Romanın son kısmında Abdülhamit’i, her şeye rağmen, ülkesini düşünen bir lider, bir devlet adamı kimliğinde görürüz. Rumeli’den kalkıp gelen ve kendisini tahttan indirmesi kaçınılmaz olan Hareket Ordusunu durdurmak için, sadrazamlıkla birlikte harbiye ve dahiliye nezaretlerini yetki ile isteyen Şefik’e verdiği cevap bunu göstermektedir:

“Hakkı şahaneme gösterdiğiniz hakikaten ve cidden mütehassisim. Bunu daima muhafaza edeceğimden ve eğer tahtı saltanatta kalmaklığım mukadderse, söylediğiniz ve layık olduğunuzdan da şüphe etmediğim makama sizi getirmekle hislerimin samimiyetini bir gün ispat edeceğimden şüphe etmeyiniz. Fakat pek uzun olan tecrübeme inanın! Şu günlerde herhangi bir mukavemette bulunmayarak bütün gayreti iki ordu arasında kan dökülmemesini temine sarf etmek münasiptir. Ben meşrutiyeti, bütün vükelayı aksi reyde bulunmağa hazır hissettiğim halde iade ettim. 93’te de meclisi toplamak yedi iktidarımdaydım, Mithat Paşa silinip gitmişti, halbuki hem meclisi topladım hem de devam ettirmeğe çalıştım. Bu defa meşrutiyeti iade ettiğim sırada ahkâmına katiyen ve ebediyen sadık kalacağımı söylemiştim. Bu sözümde durmadığıma dair tek delil gösterilemez. Şimdi vicdanım tamamiyle müsterih olarak bekliyorum. Eğer birtakım hainler ve garezkârlar hukuku şahaneme ve hayatıma karşı bir harekete hazırlanıyorlarsa, gizli maksatları bu ise Allah’ın levhi mahfuzda yazdığı nasıl değiştirilebilir?” (s. 246).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009

Şefik'e söylenen bu sözlerin arkasında, ona olan güvensizliğin bulunduğunu da belirtmemiz gerekir. Bu nedenle Abdülhamit, karşısındaki genci fazla rencide etmemeye de özen göstermektedir. Yazar burada, hitabeti nedeniyle, orta boylu Padişah'ın, özellikle Şefik'in gözünde oldukça heybetli görüldüğünü de söylemektedir.

İhtiras ve Güç Noktasında Bir Baba-Bir Kız: Mehmet Şahabettin Paşa-Nimet

Abdülhamit Düşerken romanında; Mehmet Şahabettin Paşa ve ailesi, Osmanlı'nın, özellikle de saray çevresinin, sadece çıkarlarla çerçevelenmiş yaşama tarzını simgelemektedir. Yazar, Mehmet Şahabettin Paşa'nın aile çevresindeki ilişkileri anlatmaya, Paşa'nın Meşrutiyet'in ilanını, kendisinden iyice kopmuş olan karısından gizleyip bütün sırlarını paylaştığı kızına aktarmasıyla başlar. Buradan başlayarak okuyucu, dönemin saray çevresinde ve hükümette gelişen olaylarını Şahabettin Paşa'nın kızı Nimet ile yaptığı sohbetler ve yorumlar çevresinde öğrenir. Romanın bu kınadı, iki çerçevede gelişir: Mehmet Şahabettin Paşa ailesi çevresindeki ilişkiler ve Paşa ile kızı Nimet arasındaki konuşmalar çevresinde dönemin sosyal ve siyasal gelişmeleri.

Kırk yıla yakın bir zaman nazırlık yapmış olan Mehmet Şahabettin Paşa, haksız kazançla yalı ve konak sahibi olmuş, çok zengin bir hayat sürdürmektedir. Doksana dayanmış yaşı, davranış değerlerinden yoksun evlilikleri, bitip tükenmeyen ihtirasları ile Osmanlı'nın son dönemlerindeki çöküşünü ailevi boyutta simgelemektedir. Aslında acınacak bir durumdadır. Ancak, ihtiraslı kızının da teşvikiyle sürekli ikbal peşinde koşmaktadır. Fiziki durumun iflas ettiği bir dönemde, ihtirasları onu perişanlığa sürüklemektedir:

"Sesindeki yorgun, bitkin eda, hayatta yalnız babasını seven Nimet Hanım'ın kalbini adeta bir ana yumuşaklığı ve acıma duygusuyla doldurdu." (s. 25).

Bu duyguları, belki de konakta süregelen yaşama tarzından, kokuşmuş değerler sisteminden dolayı yaşından önce olgun-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

laşmış, hayattaki idealini para ve güç ile sınırlandırmış olan Nimet yaşamaktadır. Nimet'in belki de romandaki tek yüksek değerle şekillenmiş, içten gelen bir duygu ile örülmüş davranışdır. Nimet'in diğer yapıp-etmelerinin tümü dolaylıdır. Çıkarları, toplumun davranış değerleriyle ilgili belirlediği normlar en ince ayrıntısına kadar düşünülerek yönlendirilmiştir. Aşkta bile dönemin ve çıkarlarının belirlediği normları düşünerek karar verir. Bu yüksek değer normuna karşı bile duyarsızdır. Çünkü evliliği, itibarını, gücünü daha da sağlamlaştırmak amacıyla kullanmayı tercih etmiş; böylece de Müşir Abdülatif Paşa'nın oğlu hünkâr yaveri Sedat Bey'le nişanlanmıştır. Abdülatif Paşa, Abdülhamit döneminin "sürgünden, tutuklama ve soruşturmadan, jurnal ve hafiyeden söz edildikçe adı daima ilk hatıra gelen" (s. 30) ismidir. Dolayısıyla da bu dönemin en tercih edilen isimlerinden biri durumundadır. Nimet de, tercihini onun oğlundan yana kullanır. Meşrutiyet ile birlikte durumunun ne olacağı meçhuldür. Bununla birlikte Abdülatif Paşa'nın, dönemin siyasal gelişmelerinden dolayı itibarını kaybetmesi, Nimet'in Sedat Bey'den ayrılmasını hazırlar. Çünkü siyasal ve sosyal gelişmeler, daha doğrusu güç merkezi, artık İttihat ve Terakkî'nin gözde ismi Şefik Bey'den yanadır.

Meşrutiyet'in ilanı Mehmet Şahabettin Paşa'nın evine çekilmesine neden olmuştur. Bu durum, Nahit Sırrı Örik'in iki açıdan döneme bakmasını sağlayacaktır. Bunlardan birincisi yalıya kapanmış olan baba kızın günlük gazeteleri izlemeleri çevresinde dönemin basın dünyasını anlatma imkânı bulacak olması, diğeri de dönemin sosyal ve siyasal gelişmelerine sıradan insanların dünyasından yaklaşabilecek olmasıdır. Yazar, kendi evine kapanan Mehmet Şahabettin Paşa'nın ailevi hayatını da anlatacaktır. Kızını niçin çok sevdiğini, kaç evlilik yaptığını, son eşi İzzet Hanım'ın (asıl adı Gülter), köşkün emektarlarından Hilmi Efendi ile yaşadığı ilişkiyi, yeri geldikçe dikkatlere sunar. Bu arada Osmanlı'nın son dönemlerinde ailede başlayan çöküntüyü de bütün boyutlarıyla hissettirir.

Nahit Sırrı Örik, gazeteleri anlatmaya başladığı VI. bölümün daha ilk satırlarında, basının Meşrutiyet öncesi ve sonrasındaki tavrını karşılaştırır:

"Artık rütbe, nişan dağıtmalar yoktu ve yevmi Servet-i Fünun'un katılmasıyla sayıları artan bu gazetele-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rin bütün sütunlarında hürriyet göğe çıkarılıyor, milletin artık özgür olduğu, mutlu olduğu ilan edilerek, bundan dolayı da Padişah'a şükranlar, minnetler sunuluyordu. Hele İdam'daki sevinç gösterileri, her satırda birkaç kez tekrarlanan Oh! Oh!larla neredeyse bir hastalık nöbetinin saçmalamaları, çılgınlıkları niteliğini almıştı" (s. 30).

Meşrutiyet dönemindeki gazeteler, haber olarak nişan ve rütbelerin dağıtılmalarını verirlerdi. Ancak şimdi hürriyetten bahsetmektedirler. Mehmet Şahabettin Paşa'nın gazetelerde, Meşrutiyet'in hemen akabindeki gün aradığı şey Abdülhamit hakkındaki yorumların ne olacağı idi. Gazetelerdeki övgüler üzerine de, basının samimi olmadığını belirtir. Ona göre, Meşrutiyet'e övgü ile Abdülhamit'e övgü arasında tezat vardır. Birine sevinenin diğereğine de sevinmesi imkânsızdır. Burada, yazarın basının Abdülhamit'ten çekindiğini, daha doğrusu temkinli davrandığını, bu nedenle de rahat yazamadığını vurgulamaya çalıştığını da belirtmemiz gerekir. Bir müddet sonra gazeteler, Meşrutiyet öncesi paşalarının yolsuzluklarını, suçlarını birer birer yazmaya başladılar. Aşağıdaki satırlar, hem gazetelerin Meşrutiyet ile birlikte ne kadar önemli bir rol üstlendiğini hem de paşa ve kızının yeni hayatlarında gazetelerin yerini göstermesi bakımından önemli:

"Gazetelere her sabah daha çok bir zaman ayrılması gerekecek demektir. Çünkü bunların artık her sabah sayıları artıyordu. Yevmi Servet-i Fünun'u Tanin, Tanin'i de başkaları izleyivermişti. Ve Paşa her gün bunları yüreği çarpa çarpa, başkalarına yapılmaya başlanan hakaretlerden bir gün kendisine de mutlaka bir pay çıkacağına düşününce düşününce okuyordu" (s. 38).

Mehmet Şahabettin Paşa'nın bu korkusunu, bir önceki dönemin, korkusu olan, yolsuzluğa bulaşmış, hemen hemen bütün devlet adamları, nazırları yaşamaktadır.

Mehmet Şahabettin Paşa'nın belirsizlik sürecini, korku ve heyecan dolu bekleyişini, Paşa'nın aile çevresindeki yaşama tarzını da aktararak, gözler önüne seren yazar, Meşrutiyet dönemindeki siyasal gelişmeler hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmez. Yeni

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

kabine açıklanmış Sait Paşa sadrazam olmuş, Şamlı İzzet Paşa kaçmış, Mehmet Şahabettin Paşa'nın olmadığı yeni kabine açıklanmıştır. Kabineyi kurmak tamamen Sait Paşa'nın yetkisindedir, Abdülhamit, Harbiye ve Bahriye nazırlarını kendisi tayin etmiştir. Bu durum, ertesi günkü gazetelerde Meşrutiyet'e darbe olarak nitelendirildi. Ancak kabine dışında kalan Mehmet Şahabettin Paşa hakkında tek bir söz bile yazılmadı. Kabine dışında kalışın Nimet tarafından yorumlanması da babasını teselli mahiyetindedir. Gücü hep yanı başında görmüş paşa kızı, Sait Paşa hükümetinin uzun ömürlü olamayacağı görüşünü şiddetle ileri sürer. Mehmet Şahabettin Paşa ise işin bir başka boyutu üzerinde yoğunlaşır. Köşkte masrafların kısıtlanmasına öncelik verir. Bu arada yıllarca devletin en üst düzeyinde görev yapmış olan *Paşa'nın* kenara atıldıktan sonra yaşadıkları, dönemin insanların bütün davranışlarını çıkarlarından ve gücün olduğu yönden yana kullandıklarını da göstermektedir:

"... tam altmış beş yıl devlet hizmetinde kaldıktan, Trabzon, Suriye, Konya, Trablusgarp ve Aydın valilikleriyle maliye, evkaf nazırlıklarında ve meclis-i vükela memuriyetinde bulunduktan sonra açıkta bırakılan ihtiyar veziri tek insan görmeye gelmedi." (s. 64).

Bu dönem içerisinde Mehmet Şahabettin Paşa ve kızı Nimet'in tek korkusu kendileri hakkında da bir yolsuzluk iddiasının ortaya atılmasıdır. Çünkü hemen her gün yeni bir gazetenin matbuat âlemine katıldığı Meşrutiyet'in ilk günlerinde, neredeyse yapılan tek iş geçmişin yolsuzluklar bakımından sorgulanmasıydı. Nihayetinde Mehmet Şahabettin Paşa'nın maliye nazırlığı yaptığı döneme ait bir yolsuzluk dosyası yayınlanır.

Servet-i Fünun'da Halil Nüzhet imzasıyla taşıyan bir makalede, Mehmet Şahabettin Paşa'nın nazırlık yaptığı dönemde üç önemli borçlanmayı imzaladığı, bunlardan 93 Harbi'nden sonra devletin perişan bir durumda bulunduğu sırada yapıldığı, bu anlaşmadan büyük bir komisyon ya da rüşvet aldığı söylenir. Şu anda oturduğu yalının bu rüşvetle alındığı ve kefarete olarak da Rumelihisarı'nda yaptırdığı camiin bu rüşvetin kefareti olduğu dile getirilir. Makalede, borçlanma anlaşmalarından dolayı alınmış olan komisyonların miktarları da belirtilmektedir. Mehmet Şahabettin Paşa, olayı gazeteden okuduktan sonra otuz yılı aşkın

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

bir olayın tekrar gündeme gelmesindeki gerçek nedeni kendince bulur: Onu sevmeyen Şapur Çelebi'nin işidir bu. Baba kız, Servet-i Fünun'da yayınlanan makalenin sonuçlarını, nedenlerini çeşitli yönleriyle irdelerler ve cevap niteliğinde bir mektup hazırlarlar.

Mehmet Şahabettin Paşa'nın, neredeyse Şefik'e Nimet ile evlenmenin ön şartı olarak sunulan, "âyan heyeti"ne alınma durumunda baba-kız dayanışması da dikkat çekici boyuttadır. Yıllarca nâzırlık yapmış bir Paşa'nın, bir âyân üyeliği için Şefik'e inanmayıp gazetelerde yayınlanacak haberi korku ve merakla beklemesi de baba ve kızda ihtirasın hangi dereceye ulaştığını göstermektedir.

Mehmet Şahabettin Paşa'nın âyân seçildikten sonra, Maliye Encümeni toplantısına başkanlık ederken kalp sektesinden ölümü Nahit Sırrı tarafından adım adım verilir. Sessiz ölüm, böyle toplantılarda başkanların uyumalarının alışkanlık *hâl*ine geldiğini bildirmek ve bu durumu eleştirmek amacıyla örtüşmektedir. Çünkü ölen Paşa, ancak bütün konuşmaların bitişinden, onun konuşmasının söz konusu olmasından sonra anlaşılmıştır.

Paşa'nın ölümünden sonra kızı Nimet, sanki Paşa babası yaşıyormuş gibi aynı hırs ve isteklerine dair tartışmalarını ve planlarını kocası Şefik ile paylaşır. Nazırlık isteğinin başarısızlığa ulaşmasından sonra kocasını İttihat ve Terakki'den uzaklaştırması, hatta Rumeli'den gelecek hareket ordusunun karşısına dikilme teklifini Padişah'a götürmesini bile pervasızca, sadece hırsına mağlup olarak istemiştir. Kısa bir dönemlik de olsa, bütün istikbalini perişan edecek bir mevki de olsa dahiliye nazırlığı gibi bir makama gelmesini de sağlamıştır.

Felaketler Ortasında İki İhtiras ve Çıkar Düşkünün Birlikteliği - Şefik ve Nimet

Servet-i Fünun'da yayınlanan yazıya hazırlanan cevabı gazete idarehanesine Çeşmifelek Kalfa ile giden Nimet'in gayesi yalnızca yazıyı vermek değildir. O dönemler, İttihat ve Terakki heyeti Servet-i Fünun gazetesini kendisine merkez seçmişti. Nimet de,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

buradan birisiyle görüşmek ve parayla onu elde ederek bu felaketten kurtulmak istemektedir. Nimet'i Binbaşı Şefik Bey'in yanına götürürler. Henüz ilk konuşmada Şefik, Nimet'ten etkilenir. Yazar, Şefik'in Nimet'i dinlerken takındığı tavrından hareketle, onun hangi şartlarda doğup yetiştiğini, "kadın" karşısındaki davranışlarının nedenlerini irdeleme gereği duyar. Edirne'nin yoksul mahallelerinden birinde bir imamın oğlu olan Şefik, hayatı boyunca düzgün konuşan bir kadınla, bir kadının sesiyle karşılaşmamıştır. Bu an, Servet-i Fünun'daki yazının durmasına, Mehmet Şahabettin Paşa'nın evinin de koruma altına alınmasına neden olur. İlk karşılaşma anında aşkın başlangıcı da Çeşmifelek Kalfa'nın "*Gelmeseymişiz ve bu Şefik Bey isimli zabıt, sizi görür görmez aşık olmasaydı!*" (s. 80) sözleriyle açığa vurulmuş olur.

Nahit Sırrı Örik, Nimet Şefik'in bu karşılaşmadan sonraki davranışlarını anlatırken, iki roman kahramanının da yüksek değerlerden yoksun, çıkarlara dayalı dünyalarını gözler önüne sermeye gayret gösterir. Mehmet Şahabettin Paşa'nın evinde Şefik'e hediye gönderilmesi gündemdedir. Nimet, hediyenin kabul edilmeyeceğini; İzzet Hanım da, "*Rumeli'den gelmiş soyu soppu, cinsi cilliyeti belirsiz bir zabıt parçası*"nın hediyeyi kabul edeceğini, hatta sadece hediye için Paşa'yı koruduğunu düşünmektedir. Ancak Şefik için durum farklıdır. Onun gözü ailenin ve servetin tek varisi olan Nimet ile evlenmektedir. Bu nedenle, en az iki bin lira değerindeki hediye reddetmeyi daha uygun bulmuştur.

Nahit Sırrı, olayları anlatırken, roman kahramanlarının davranışlarının arka planını da açıklama gereği duymaktadır. Şefik Bey'in Nimet karşısındaki tavrının nedenlerini deşifre eder:

"Şefik Bey'in Mehmet Şahabettin Paşa'ya damat olmak konusunda kendi kendince verdiği kararda genç kızın muhteşem güzelliği ve zekası karşısında duymuş olduğu şaşkınlığın payı pek büyüktü. Ancak bu kararda birtakım çıkar düşünceleri de etkin olmamış değildi. Bu olağanüstü zeki ve güzel kız Sultan Hamit döneminde kurulmuş en büyük zenginliklerden birini elinde bulundurduğu söylenen Mehmet Şahabettin Paşa'nın tek evlâdı idi. Ve ömründe üç aylığını bir arada görmemiş ve okuldan kurmay yüzbaşısı rütbesiyle çıkıp ilk aylığını eline alınca bunun kapsadığı mecidiye ve çeyrekle-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rin çokluğundan şaşırıp kalmış olan adam, evli arkadaşlarının (kaşık düşmanı) başta gelmek üzere birtakım küçültücü ve gülünç deyimlerle kendilerinden söz ettikleri gayetle sade ve gösterişsiz karıları yanında bu pek zengin, pek güzel ve pek bilgili eşin kendisine nasıl bir üstünlük sağlayabileceğini hemen hesap etmiş, anlamıştı" (s. 88).

Bu satırlar, sadece Şefik Bey'in kişiliğini, yetişme tarzını, hazmedemeyeceği bir mevkide bulunduğunu sezdirmele kalmaz; İttihat ve Terakki'nin bütün genç subaylarının henüz iktidarı taşıyabilecek bir yapıda bulunmadıklarını da ortaya koyar niteliktedir. Çünkü yetişme tarzlarından kaynaklanan kişisel özellikler, davranışların çıkarlarla, daha doğrusu araç değerlerle yönlendirilmesine neden olmaktadır. Böylece Nahit Sırrı, hem Abdülhamit çevresindeki sadece çıkarlara dayalı kokuşmuş yaşama tarzlarını hem de onları devirmek amacıyla gelen acemi İttihatçıların iktidarı taşıyabilecek deneyimden ve kişisel duyarlılıklardan uzaklığını dikkatlere sunar. Bu bakımdan II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı, hangi dala sığırırsa sığınsın, sendelemektedir, düşmektedir. Çünkü devletin sacayaklarını oluşturan güçler dengesizdir, dayanma gücünden yoksundur. Çürüme, ülkenin her tarafını kapsamış durumdadır.

Şefik Bey, Nimet ile evlenmek konusunda her şeyi göze alarak Mehmet Şahabettin Paşa'dan kızını ister. Nahit Sırrı, bu isteme dolayısıyla, Mehmet Şahabettin Paşa'ya kendi geçmişini hatırlatma yoluyla, onun da nasıl bir yaşama tarzından gelip saray çevresine yerleştiğini anlatır. Mehmet Şahabettin Paşa'nın bulunduğu mevkiye gelişi, Şefik'in şu andaki pozisyonundan farklı değildir:

"Eski zaman paşaları arasında kızlarını terbiye ettikleri pek fakir gençlere verenler pek çok değil miydi? Kendisini yetiştiren ilk karısının babası Vecihi Paşa idi. Hattâ Padişahlar, kızlarını kölelere vermezler miydi? Koca Sultan Mahmut, kendi kızlarından ikisini hem de vezirlerinden Hüsvrev Paşa'nın kölelerine vermemiş miydi? Bir başka damadı, sadrazamlığa kadar yükselen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Mehmet Ali Paşa da, çarşıda bir dükkân çırağı iken görüp beğenerek yanına aldığı ve yetiştirdiği bir köylü çocuğu değil miydi?" (s. 115).

Mehmet Şahabettin Paşa'nın bir tereddüt anında düşündükleri, Osmanlı'nın son döneminde sarayın iç işlerinin işleyişini de gözler önüne serer niteliktedir. *Paşa'nın*, kendi kızıyla ilgili durum yukarıda anlatılanlardan nispeten farklıydı. Çünkü kızını isteyen "*Rumeli'den bir isyan dalgasıyla İstanbul'a düşmüş, ne idüğü belirsiz subay*"dı. Ancak bu subay, şu anda gücünün en üst noktasındaydı. Soyluluk ve yetişme tarzı bakımından Nimet'ten çok farklı olmasına rağmen, elinde bulundurduğu güç bakımından aileyi koruyabilir, en azından isyan dalgasının Mehmet Şahabettin Paşa ailesini etkilemesini engelleyebilirdi. Ayrıca Şefik Bey'in, eğer Nimet ile izdivacı gerçekleşirse, askerlikten ayrılarak mebus seçilme cihetine gidebileceği, muhtemelen de nâzır olabileceği gerçeği söz konusudur. Bunlara bir de, Şefik'in parti içerisinde güçlü yerinden dolayı, Mehmet Şahabettin Paşa'yı "âyan heyeti"ne aldırma şartının Nimet tarafından getirilmesi eklenince şahıslar arasında derin uçurumun bulunduğu evliliğin gerçekleşme ihtimali artar.

Bu noktada evlilik gibi bir sevgi ve aşk birlikteliğinin, nasıl bir çıkar birlikteliğine dönüştüğü gerçeği söz konusudur. Nahit Sırrı, böyle bir ilişkinin gelişme noktalarını, insanların bütün çıkar noktalarını dolaylı yapıp-etmelerle, en ince ayrıntılarına kadar hesaplayarak bir dönemin en üst seviyedeki insanların insana ve topluma özgü davranış değerlerinden ne kadar uzaklaştıklarını, bir kız isteme olayının perde arkasını aksettirerek ortaya koymaktadır. Çürümüşlük, askerden nâzıra, genç kızdan anneye kadar toplumun bütün katmanlarına geçmiş durumdadır.

Şefik ile Nimet'in düğün törenleri ve evlilikleri de bu çatışmaların sunulmasına, çürümüşlüğün hangi seviyelere ulaştığını göstermeye hizmet eder. Yoksulluktan gelmiş bir genç ile bütün ömrünü lüks içerisinde geçirmiş bir genç kızın, aşk ve sevgi olmaksızın, sadece çıkarlara dayalı evlilikleri. Pamuk ipliğine bağlı bu evlilik, yazarın sunduğu ilişkiler doğrultusunda ilk günden itibaren birbirinin hareketlerini yorumlayan, birbirini kollayan ve dolaylı yapıp-etmelerle her şeyi kendi çıkarlarına döndürmeye çalışan iki insanın aynı çatı altında yaşamasına dönüşmüştü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Kendi geçmişinden kopan Şefik Bey, düğününe hayattaki tek varlıkları olan annesi ve kız kardeşlerini, içinden gelerek, çağırılmamıştı. Çünkü annesi ve kız kardeşlerinin bu şatafatlı yerde ezilebileceklerini düşünmüştü. Zaten aynı duyguyu Şefik Bey'in annesi ve kız kardeşleri de yaşamaktadır. Sadece İstanbul'a gelmiş İttihatçıların yanında bulunduğu Şefik'e karşılık, Nimet ve ailesi bütün görkemiyle, şatafatıyla düğündedir. Bir sevgi birlikteliği olması gereken; ancak ilk anda çıkar birliğine dönüşmüş olan evlilikte, düğün ve nikâh, aradaki uçurumun boyutlarını gözler önüne serer.

Düğünden sonraki ilk bunalım, konakta ailesiyle temsil edilemeyen Şefik Bey'in babasının, son derece özensiz çekilmiş fotoğrafını, odalarına asmasıyla yaşanır. İmam olan babanın odaya asılan fotoğrafı, önce çerçevelenerek salona taşınır, sonra da ortadan kaldırılır. Bu duruma sesini çıkaramayan iç güveyi durumundaki Şefik Bey, konaktaki tüm gücünü bu olayla birlikte kaybeder. Bu olayla, birbirini tavırlarıyla izleyen, davranışlarını kontrol ederek gerçekleştiren insanlar durumundaki Şefik ve Nimet'in ilişkilerinin boyutu daha net ortaya çıkar.

İstanbul'a birlikte geldiği arkadaşları Şefik'e, özellikle Mehmet Şahabettin Paşa'nın ölümünden, büyük servetin tek varisi olduktan sonra alay ve kin penceresinden bakmaya başlarlar. Düne kadar önemsiz bir subay olan arkadaşları, İstibdat devrine ait kocaman bir servetin sahibi olmuştur. Ancak gücün ve ihtirasın kucağında büyümüş olan Nimet'in isteklerinin ardı arkası kesilmez. Bu kez, Şefik'in yeni kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde nazır olarak yer almasını ister. Şefik'in bu yoldaki girişimlerinde nazır olmaktan ziyade Nimet'in isteklerini gerçekleştirmek niyeti bulunur. Hatta Hüseyin Hilmi Paşa ile bu yoldaki isteğine dair görüşmesinden sonra Nimet'e hangi cevabı verebileceğini düşünmesi de, aşk ve ihtiras esaretinin boyutlarını ortaya koyar.

Nazır olamayan Şefik evine kapanır. Onun İttihat ve Terakki mensuplarıyla arasının açılmaya başlaması, meydana gelen siyasal gelişmeler konağın hemen her zaman gündemini oluşturur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Nimet, gücün ve gösterişin yanındadır. Şefik'i de bu nedenle seçmiştir. Ahrar taraftarlarının güç kazandığı, İttihat ve Terakki'nin zayıfladığı dönemde, kendisi ile Edirne'den gelmiş bu subay arasındaki derin uçurumu fark eder. Şefik'in yemek yerken bıçak ve çatalı onun istediği gibi kullanmaması, Şefik'in Nimet ile hiçbir zaman uyum sağlayamayacağını göstermektedir. Ancak Nimet iktidar hırsından, babası Mehmet Şahabettin Paşadan gelen bir alışkanlıkla, asla vazgeçmez. Kocasını, İttihat ve Terakki'nin iyice dışına çıkarır. Hatta Rumeli'den ayağa kalkan Hareket Ordusu'nun karşısına dikilmeyi, eski arkadaşlarına ihanet etmeyi bile göze alır.

Denilebilir ki, Nimet ile Şefik arasındaki evlilik, bir güç ve çıkar birlikteliğidir. Paranın ve gösterişin temsilcisi durumundaki Nimet, bir müddet gücün sahibi olan Şefik'i bütün değerlerinden ve insani özelliklerinden uzaklaştırmıştır. Çünkü sevginin ve aşkın söz konusu olmadığı bu evlilik bağı, bir siyasal ve maddesel anlaşma niteliğindedir.

Bu, dönemin ve şartların ortaya çıkardığı antlaşma niteliğindeki evlilik, Şefik'in arkadaşlarına ihanetinin son aşaması olan Dâhiliye Nazırlığı ve padişahın hareket ordusunu durdurmak için yetki istemesine, daha sonra da yargılanmasına; Nimet'inse Şefik'in siyasal olarak yok oluşundan sonra Odesa'ya kaçışına kadar sürer.

Erken Gelmiş İktidar-İttihat ve Terakki Mensupları

Nahit Sırrı Örik, Şefik Bey dışındaki İttihat ve Terakki mensuplarını anlatmaya Nimet ve Şefik'in düğün törenleri ile başlar. Nikâhta damat vekili İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden Talât Bey'dir. Tören, Paşa ailesinin İttihat ve Terakki mensupları ile ilk buluşmasıdır. Nahit Sırrı Talat Bey'i ilk tanıtımında, onun konakta aldığı izlenimden hareketle Paşa hakkında verdiği yargıyı ele alır:

"... Talât Bey'in pek delici gözleri, konaktaki görkemine ne kadar yüksek olursa olsun sadece aylıkla sağlanmış bulunamayacağı, arkadaş hatırıyla âyânlığa getirilen bu ihtiyar vezirin gerçekten bir hayli haram yemiş olması gerekeceği yargısına varmıştı." (s. 140).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Yazar, Talât Bey'i çıkarları doğrultusunda yorum yapan Mehmet Şahabettin Paşa çerçevesinden yansıtır:

“Şefik'in birkaç gün önce hakkında bilgi verirken 'İçimizden bir gün sadrazam olacak biri varsa o da Talât'tır!' sözlerini söylemiş olduğu bu genç, sağlam yapılı ve esmer benizli adam üzerinde iyi bir etki bırakmağa özellikle dikkat etmişti. Hele oğlu Sait Paşadan dolayı ziyadesiyle saldırıya uğrayan ve Cemiyetle arası pek açılmış gibi görünen Kâmil Paşa düşünülürse, bu Talât Bey'in çalışması ve etkisi sayesinde en sonra sadrazamlığa erişebileceğini, bu umudu kendine bile yarı yarıya itiraf ederek düşünmeğe başlamamış da değildi” (s. 140-141).

Bu satırlar, sadece Mehmet Şahabettin Paşa'nın değerlendirmesi ve çıkarları açısından, olayların gideceği noktayı belirlemesi olarak değerlendirilmemelidir. İttihat ve Terakki mensuplarının, devlet adamlığı özelliğinden ne kadar yoksun bulunduğunu, ne kadar çabuk etki altında bırakılabileceklerini, hatta ne kadar kolay aldatılabileceklerini de ortaya koymak amacıyla söylenmiş gibidir.

Nahit Sırrı Örik, İttihat ve Terakki'nin ve dönemin siyasal olaylarının anlatımına Mehmet Şahabettin Paşa'nın ölümünden sonra geçer. Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Bey'in Sadrazam Kâmil Paşa'yı Meclis'e açıklama yapmak için çağırması, hükümette yapılacak bir sadrazam değişikliğini gündeme getirir. İttihatçılar Kâmil Paşa'nın Sadrazamlıkta kalmasını istemiyorlardı. Çünkü Paşa'nın kendilerini sevmediklerini biliyorlardı. Ayrıca, yaptığı uygulamalar, nâzırları kendi özel kalemi gibi kullanması İttihatçıları rahatsız etmiştir. Bu bakımdan, Şefik'in katıldığı bir toplantıdan sonra Ali Rıza Bey ile Talât Bey, Yıldız Sarayı'na giderler ve Kâmil Paşa'yı devirip yerine Hüseyin Hilmi Paşa'nın gelmesini isterler. Bu ve benzeri durumlar, İttihatçıların kendi çıkarlarını korumak ve ülkenin gidişatını kontrol etmek adına ara sıra bir araya geldiklerini ve aldıkları kararları uygulamaya koyduklarını göstermektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Nahit Sırrı Örik, İttihat ve Terakki'nin bu girişimlerini anlatırken Kâmil Paşa döneminde, yaklaşık yirmi yıllık bir süre içinde, meydana gelmiş siyasal olayları da dile getirme imkânı bulmuştur. Böylece de Balkanların adım adım elimizden nasıl gittiğini anlatmıştır.

Yazar, İttihat ve Terakki'nin teferruatlı anlatımını; Ahrar taraftarlarının güçlenmelerinden, memleketin her tarafında gerici-lik hareketlerinin artmasından sonra, bazen Talât ve arkadaşları cephesinden bazen de Abdülhamit ve yanındakiler cephesinden yapar. 1909 Mart ayının ortalarına yaklaşmaktadır. Bir taraftan Ahrar fırkası büyük umutlarla gelişmesini sürdürüyor, diğer taraftan İttihatçılar hükümet içerisinde güç kaybediyorlardı. Nahit Sırrı Örik, memleketin bu durumunu ve İttihatçıların siyasi tavrını Talât ile Nimet'in konaktaki konuşmalarından hareketle verir.

Talât'ın Nimet'i samimi bularak yaptığı konuşma, II. Meşrutiyet'in başlangıcından itibaren, bir bakıma İttihat ve Terakki'nin iç hesaplaşması niteliğindedir:

"... Sultan Hamit pek çabuk, biz hiç kuvvetlenmeden, herhâlde hiç bilgi ve görgü sahibi olmadan kendini mağlup ilân etti. ... Hani herif 'Hırsızı yakaladım!' diye bağırması da 'Öyle ise getir!' demişler, bunun üzerine 'Getiremem beni bırakmıyor!' demiş: İşte biz de tıpkı bu haldeyiz. İstibdatı yıktık, her şeye hakim olduk, diyoruz. Hakikatte ise disiplinsiz, bilgisiz hazırlıksız bir avuç insandan ibaretiz." (s. 199).

Talât, konuşmasının devamında Osmanlı İmparatorluğunun geniş bir coğrafyaya yayılmış gücünün, devletin büyüklüğünün altında ezildiklerini itiraf eder:

"Binlerce kilometre boyu uzanan sahilleri donanmasız, topraklarında yaşayan yetmiş iki millet, Türk hariç ya müstakil olmak ya da hudutlar dışındaki devletlere itihak etmek heves ve sevdasında. 'Abdülhamit'i elini ayağını bağlayıp Yıldız'a kapadık, dünya ile alâkası kalmadı", diyoruz, bu da muhakkak değil ya, öyle olsa bile idaresini elinden aldığımız bütün bu imparatorluğu bu kuvvet heyulâsiyle nasıl ayakta tutabileceğiz, dağılmaya başlamış kısımlarını nasıl muhafaza edeceğiz? İttihat ve Terakki'nin kuvvetsizliğini bir esrar perdesi al-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

*tında saklıyor, 'Herşeye hakimiz, hükümetteki eskileri
ancak bizden emir almaları şartıyla tutuyoruz', diyoruz.
Halbuki, onları tutuşumuz bizzat iş başına gelecek
halde bulunmayışımızdan ileri geliyor." (s. 199-200).*

Nahit Sırrı Örik, bu itirafname niteliğindeki sözleri, İttihat ve Terakki'nin en akıllı liderlerinden birinden; dost olduğundan şüphelendiği ve çok samimiyetsiz bulduğu, sadece çocukluk arkadaşının eşi durumundaki birine söylettirmektedir. Halbuki Talât Bey, romanın bir çok yerinde, "*Paşa kızının Şefik'i çok değiştirdi*" diğini söylediğini görmekteyiz. Bu bakımdan Nahit Sırrı'nın, kendisinin olan bu görüşleri, fırsatını yakaladığı için Talât aracılığıyla dile getirdiğini, anlatmak için daha iyi bir zemin bulamadığını söyleyebiliriz.

Yazar, 31 Mart 1909 tarihine yaklaşırken tarih anlatımına biraz daha hız verir. Romanında dikkatini; Şefik ve Nimet çerçevesinin biraz dışına çıkararak hükümet içerisindeki gelişmelere, İttihat ve Terakki'nin ülke yönetiminden dolayı güç kaybetmesine karşın Rumeli'deki toparlanmasına, Ahrar Fırkasının hareketlerinin memlekette oluşturduğu etkiye yöneltir.

Değerlerin Yok Olduğu Bir Mekân-Mehmet Şahabettin Paşa'nın Konağı

Konak, Osmanlıya ait geleneksel yaşama tarzını simgeleyen bir mekândır. *Abdülhamit Düşerken* romanının temel mekânlardan biri durumundaki konak, temsil ettiği düşünce ve yaşayış sistemiyle, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüyle örtüşmektedir. Yazar, romanda, konaktaki aile yaşantısının ahlâk bakımından çöküşü ile imparatorluğun çöküşü arasında ilgi kurmaktadır. Taner Timur, Mehmet Şahabettin Paşa konağını farklı bir açıdan değerlendirir: "*elliyi geçen halkı ile alışık olduğu hayatını yaşamakta*" olan muhteşem bir yalının ve buna ilaveten Nişantaşı'ndaki görkemli konağın hâlâ harap olmaması ya da 'kiralık konak' haline gelmemesi, içinde üç kez Maliye Nazırlığı yapmış ve gözü hâlâ iktidarda olan seksenlik bir paşanın oturmasındandır. Bu vezir ailesinin anatomisi çerçevesinde Sırrı Örik Abdülhamit rejiminin son yıllarıyla Jön Türk Devrimi'nin ilk dönemini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

ve bilgisiz ve görgüsüz 'devrimci'lerin, Abdülhamit jerontokrasisine nasıl teslim olduklarını başarılı bir şekilde anlatır." (1991: 242). Timur, yazarın ailenin yapısından ve bu yapının konakla bütünleşen özelliğinden bahsetmekte, yazarın da döneme bu çerçeveden baktığını söylemektedir.

Öncelikle Mehmet Şahabettin Paşa'nın konağı, alın teri, göz nuru olarak tanımlayabileceğimiz bir gelikle elde edilmiş değerdir. Maliye Nâzırlığı gibi, dürüstlük kavramının en üst boyutta kullanılması gereken bir makamda, makamın gerektirdiği değer yargılarından uzak bir davranışta bulunularak kazanılmıştır. Dolayısıyla, yüksek ve davranış değerlerinden uzak bir yapıp-etmenin sonucunda elde edilmiş bir kazanımdır. Nahit Sırrı'nın kurulumunda, bu konağın içerisinde sürdürülen yaşama tarzı da, hem yüksek hem de davranış değerlerinden yoksun olacaktır.

Mehmet Şahabettin Paşa, yaptığı iki evlilikten sonra kendisinden kırk yaş küçük bir hanım olan Gülter ile evlenmiştir. Daha önceki evliliklerinden bir oğlu bulunmaktadır. Gülter'den olan kızı Nimet, kâhya Hilmi Efendi ve eşi Zeynep ile birlikte Osmanlı'nın son dönemlerindeki en muhteşem konaklarından birinde yaşamaktadır. *Paşa'nın* eşi, hanımefendilik makamına kendini yakıştırmak için "İzzet Hanımefendi" diye anılmaktadır. Kendisinden 40 yaş büyük kocasıyla ruhen ve bedenen ortak yönü hemen hemen bulunmamaktadır. Karı koca arasındaki bu derin uçurum konağın bütün unsurlarına geçmiş gibidir. Olayın İzzet Hanım tarafından görünüşü şöyle dile getirilmektedir:

"Kendisini cariyelikten hanımefendilik katına yükselten bu adama karşı hiçbir zaman sevgi duymamış bulunmakla beraber, gönül borcundan, saygıdan ve alışkanlıktan oluşan bir duygusu yok değildi. Karılık görevini ise biraz makine duygusuzluğuyla da olsa tiksinti duymaksızın yerine getirmişti" (s. 153).

Evliliğinin son yirmi yılında, cinsel olarak, Paşa'dan ziyade Hilmi Efendi'nin yanındadır. Bunu genç bir kadının sığınacağı bir liman bulması olarak değerlendireceğimiz gibi Paşa'nın bir aile reisi ve bir koca olarak artık yetersiz kalmasının sonucu olarak da görebiliriz. Ahlâki çöküntünün temeli de buradadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Kâhya Hilmi Efendi konağın hanımefendisi Gülter'in (İzzet Hanım) sevgilisi durumundadır. İşin daha da kötüsü bu gayriahlaki durumdan bütün konak haberdardır. Mehmet Şahabettin Paşa, yaşlılığın getirdiği kabullenme ile tepki vermemekte, İzzet Hanım'a bigâne kalmakla bu durumu geçiştirmek çabasıındaydı. Hayatındaki yegâne yaşama sevinci olan Meclis dedikodularını ve siyasal tartışmalarını, konağı ilgilendiren kararları kızı Nimet ile paylaşarak veriyordu. Nimet, annesi İzzet Hanım'a annelik gibi bir yüksek değer kavramının penceresinden değil, hırs, para gibi araç değerler çerçevesinden bakmaktadır. Nihayet babasının ölümünden hemen sonra, Paşa'ya ölümünden iki yıl önce imzalattığı vasiyetname ile annesinin karşısına çıkar. Eğer kocaya varırsa konaktan hemen çıkmasını, tek başına yaşamak isterse de konakta bir dairede kalabileceğini belirtir. Ayda, İzzet Hanım'a, Mehmet Şahabettin Paşa'nın koca servetinden sadece kırk altın verilecektir. Nimet, öz annesini, babasının öldüğü gün, yılların getirmiş olduğu bir nefretle kovmaktan beter eder. Onun sevgilisi olan Kâhya Hilmi Efendi'yi de *Paşa'nın* ölümünün üzerinden otuz saat geçtikten sonra konaktan uzaklaştırır.

Sevginin yerine kin ve nefret oturmuştur. Karısı Zeynep ve yetişkin oğluyla birlikte yaşayan Hilmi Efendi'nin evinde de benzer durum söz konusudur. Mehmet Şahabettin Paşa'nın ölümünden sonra Hilmi Efendi'nin evindeki tedirginlik dolayısıyla anlatılanlar; Konak içerisinde yaşayanların, kendi kişiliklerinin ne kadar dışına çıktıklarını ve yaşamlarını çıkarları doğrultusunda yönlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Kocasının kendisini İzzet Hanım'la aldattığını fark eden Hilmi Efendi'nin cevabı bir kabul lenmedir:

"- Bu münasebetin beni bahtiyar ettiğini zannediyorsan aldanyorsun. Bu hâle ancak senin ve oğlumuzun istikbalerimiz namına katlanıyorum" (s. 151).

Hilmi Efendi ile Zeynep Hanım'ın evlilikleri, bir başka ilişkinin gölgesi ve gözetimi altında sürmektedir. Bu da, konaktaki ilişkilerin ve düzenlemenin boyutlarını bir başka yönüyle gözler önüne sermektedir. İzzet Hanım'ın Mehmet Şahabettin Paşa'nın ölümünden ve Nimet'in kendisini evden kovmasından sonra Zey-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

nep Hanım'dan "*Hakkımı helâl et, sana çok acı çektirdim.*" (s. 164) itirafı ve özrü, o ana kadar yaşananların çirkinliğini de tanımlamaktadır.

Konak içerisindeki gelişmelerin ve çarpık ilişkilerin farkına varamayan Şefik Bey, sadece Nimet'in öngördüklerini yapmakla yetinir. Nimet, güçlü kocasının yanında hem nefret ettiği annesine ve Hilmi Efendi'ye karşı istediklerini yapmakta hem de artık güçlü bir kadın olmanın hazzını yaşamaktadır. Babasından aldığı vasiyetnameyi annesine ve Hilmi Efendi'ye bildirirken arkasında İttihat ve Terakki'nin bir subayının gücünü hissetmektedir. Vasiyetnamenin, Nimet tarafından hem İzzet Hanım'a hem de Hilmi Efendi'ye bildirilme anları, köşkteki yılların birikimine dayanan bir hesaplaşma niteliğindedir. Hesaplaşma, Nimet'in intikamı ile sonuçlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı'nın yaşam tarzını simgeleyen bir mekân, bütün ihtişamıyla çökmüştür. Yıllarca Osmanlı toplumunu ayakta tutan davranış değerlerinin yok oluşunun bir konakta cereyan eden görüntüsü, Osmanlı'nın son yıllardaki aynası durumundadır.

KAYNAKÇA

- CARR, Edward Hallet (1994), *Tarih Nedir*, İletişim Yay., 5. Basım İstanbul, 185 s.
- ÇELİK, Yakup (2007), *Tarih Roman İlişkisi – Tarihi Romanda Kişiler*, *Turcology In Turkey Selected Papers* (Editör Laszlo Karoly, Papers selected by Nurettin Demir and Emine Yılmaz), Szeged, s. 107-121.
- KANTARCIOĞLU, Sevim (2008), *Yakınçağ Tarihimizde Roman*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 418 s.
- NACİ, Fethi (2002), *Yüz Yılın Yüz Türk Romanı*, Adam Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 691 s.
- TİMUR, Taner (1991), *Osmanlı Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul, 396 s.
- YILMAZ, Ayfer (2006), *Nahit Sırrı Örik Hayatı – Sanatı – Eserleri*, Ürün Yayınları, Ankara, 596 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*